

Tanulmány

Györfi Beáta

Az orosz nyelv besorolása az üres alanyi paraméter tükrében

Abstract

The classification of languages according to the null subject parameter has become a central problem of typological research. The evaluation of Russian is controversial in this sense as some grammars define it as a non-pro-drop, while others as a pro-drop language. The article aims to put an end to this controversy. The investigation shows that Russian has referential, generic and expletive null subjects. According to these features Russian falls under the rubric of partial null subject languages.

Keywords: pro-drop parameter, null subjects, partial null subject languages

0 Bevezetés

A tipológiai témájú szintaktikai kutatások egyik meghatározó témája az alanyi kifejeződésének módja az egyes nyelvekben. Az oroszral kapcsolatban ebben a tekintetben mind a nyelvészeti szakirodalomban (ld. 4. pont), mind az interneten keresgélve ellentmondásos véleményeket olvashatunk.¹

Jelen munkámban ennek az ellentétnek járok a végére, vagyis megvizsgálom, hova is tartozik az orosz nyelv a tudomány mai állása szerint az üres alanyi paraméter tükrében.

Tanulmányom első részében bemutatom, hogyan változott a pro interpretációja a generatív nyelvészetben. A második részben felvázolom, milyen altípusai különíthetők el ennek a fonetikailag üres névmásnak, a harmadik részben ismertetem, milyen felosztása létezik a nyelveknek az üres alanyi paraméter szempontjából, a negyedik részben pedig példákon keresztül bemutatom, a pro milyen típusai léteznek az oroszban és ezek alapján melyik tipológiai csoportba sorolható.

¹ A wikipédia (http://en.wikipedia.org/wiki/Pro-drop_language) az orosz a többi szláv nyelvhez hasonlóan üres alanyt megengedőként definiálja, míg a WALS adatbázisa szerint az oroszban nem hagyható el a pronominalis alany.

1 A pro értelmezése a generatív nyelvészetben

A generatív nyelvelméletben a leginkább kutatott nyelvi paraméterek közé tartozik a finit és nem finit predikátumot tartalmazó mondatok fonetikailag üres alanyának problematikája.

Az első generatív tanulmány, még a Standard Elmélet (Chomsky 1965) keretein belül, amelyben felmerült az üres alanyok, illetve az azokat engedélyező nyelvek kérdése Perlmutter (1971) nevéhez köthető. Spanyol, olasz és angol szerkezetek összevetése során felismerte, hogy az angollal ellentétben bizonyos nyelvekben a finit igét tartalmazó kijelentő mondatokban elhagyható az alany. Ugyanakkor, abból az elméleti feltételezésből indul ki, hogy „bármely nem felszólító S mondat, amely nem tartalmaz alanyt a felszíni szerkezetében, hibás” (Perlmutter 1971: 100). A jelenség magyarázataként feltételezi egy, a felszíni szerkezetben működő szűrő (surface filter) meglétét. Ezen szűrő működéséhez köti számos paraméter megjelenését egy adott nyelvben: az üres alany engedélyezését, a kérdőszó kimozgatásának lehetőségét alárendelt mellékmondatból a mondatbevezetőn keresztül, személytelen mondatokban kötelező expletívumok használatát, stb. Tanulmányában azonban nem tér ki a személyragok és az üres alanyok engedélyezésének kapcsolatára. Ezt az összefüggést Taraldsen (1978) írja le először, vagyis megállapítja, hogy az üres alanyok használata egy adott nyelvben az INFL, illetve AGR funkcionális kategóriák meglétéhez köthető, hiszen azokban a nyelvekben, ahol van egyeztetés, az alany szabadon elhagyható, mivel rekonstruálható (Chomsky 1981: 240).

A generatív nyelvelmélet keretén belül Chomsky 1981-ben határozta meg és rendszerezte az üres kategóriák típusait.² Ezek kutatása a Kormányzás- és kötéselmélet egyik legproduktívabb területe lett. Az üres kategóriák az NP-k szintaktikai viselkedését illetően számos jelenségre magyarázatot kínáltak, bevezetésüket az elmélet különböző elvei és moduljai követelik meg (Üres Kategóriák Elve, Théta Kritérium, Projekciós Elv).

Az egyes üres kategóriákat Chomsky bináris jegyekkel (pronominális/anaforikus) jellemezte, így azok 4 típusát különíti el, amelyek eltérnek nyelvtani jellegükben és a szintaktikai szerepükben.

Az üres kategóriák neve	jegyei	Szintaktikai szerepe
Kérdőszó nyoma	[- pronominális, - anaforikus]	Referenciális kifejezés
NP-nyom	[- pronominális, + anaforikus]	Anaforikus kifejezés
pro	[+ pronominális, - anaforikus]	Finit igés mondat alanya
PRO	[+pronominális, + anaforikus]	Nem finit igét tartalmazó mondat alanya

(Franks 1995:288 alapján)

Pro bevezetését a Kiterjesztett Projekciós Elv (KPE) (Chomsky 1981) indokolja, amely ki mondja, hogy az időjeles mondatokban kötelező kitölteni az alanyi pozíciót, vagyis szerkezeti szinten minden mondatban feltételezzük az alany meglétét.

Az Üres Kategóriák Elve (Empty Category Principle) szerint minden üres kategóriát egy teljes értékű kormányzó, azaz lexikális fejkategória kell, hogy kormányozzon. Az üres alanyt

² Az üres morfoszintaktikai kategóriákat számos elméleti kereten belül vizsgálták a nyelvtudományban. Az orosz nyelvészetben többek között Plungjan (2000: 84-86), Testelec (2001: 269-316) és Zimmerling (2009) foglalkoztak behatóbban kutatásukkal.

engedélyező nyelvekben az igei morféma rendelkezik olyan lexikális tulajdonságokkal, névmási jelleggel, amely lehetővé teszi, hogy kormányozza a zéró alanyt.

A zéró alany használatának parametrikus eltéréseit, vagyis a pro-drop paramétert³ (PDP) behatóan Rizzi (1982) kutatta. Vizsgálatai nyomán fény derült arra, hogy e paraméter [+PDP] beállításából egy sor más nyelvi jelenség megléte is következik (Chomsky 1982/1993: 270): 1. inverzió, vagyis az alany és az ige szórendjének felcserélése, 2. mondatátszövődés, vagyis egy beágyazott mondat alanyára való kérdésés lehetősége. (long wh-movement of subject), 3. üres rezumptív névmások használata az alárendelt tagmondatban, 4. a that-t filter megsértése

A pro leghitelesebb elemzése a Kormányzás- és Kötéselméletben Rizzi (1986) munkája, amely Chomsky (1981, 1982 és Rizzi 1982) kutatásaira épül. Eszerint pro használatát egy engedélyezési/licenzálási és egy azonosítási feltétel befolyásolja. Vagyis:

1. pro-nak licenzálva kell lenni
2. pro-t azonosítani kell⁴

Pro-t valamely fejkategória engedélyezi, vagyis ad neki esetet. Ez nyelvenként eltérő, Infl vagy Agr lehet. Az azonosítás során pedig pro öröklí ezen fejkategória ϕ -jegyeit. Amennyiben nincsenek, úgy önkényes/tetszőleges interpretációt kap (Rizzi 1986: 518-523).

A pro használatára merőben más elemzést kínál Borer (1989), aki abból indul ki, hogy a KPE nem univerzális, vagyis nem kötelező minden nyelvben egy alanyi pozíció megléte. Azokban a nyelvekben ahol az alany a gazdag személyragrendszeren keresztül nyer kifejezést, nincs szükség egy külön fonetikailag üres névmás jelenlétének feltételezésére. Mivel az egyeztetés az I(nfl) pozícióban történik, ezért valójában I veszi magára az alany szerepét. Ezt az elméletet I-alany elméletnek is nevezik⁵ (Borer 1989: 70-71).

A kötéselmélettel, valamint az üres kategóriák - így pro értelmezésével kapcsolatban is - a 80-as, 90-es években problémák adódtak. Egyre több nyelv bevonásával új NP típusokat kezdtek vizsgálni, amelyek nem illettek bele a kötéselmélet keretébe (pl. távol eső visszaható névmások/ long-distance reflexives, logoforikus névmások). Egy későbbi kihívás az üres kategóriák számára a minimalista program lett. Az üres kategóriák nemkívánatosak lettek a minimalizmus keretében, a nyomok például eltűntek. Az üres kategóriákból csak pro és PRO maradt.

A minimalizmus keretében Chomsky a helyes mondatok generálására egy jegy-ellenőrző mechanizmust vezetett be⁶ (Chomsky 1995). Az alany-állítmány egyeztetés ebben az értelmezésben az ige személy és szám jegyeiért felelős T és egy alanyi DP viszonyaként értelmeződik. Ez utóbbi rendelkezik értelmezhető határozottsági / D(efinitness)-jeggyel. A T nem interpretált, értékkel nem rendelkező ϕ -jegyekkel rendelkezik, amelyeknek értéket kell kapniuk azáltal, hogy egyeztetési viszonyba kerülnek az alanyi DP-vel. Az egyeztetés teszi lehetővé a

³ A pro-drop paraméter fogalmát itt szűk értelemben használom, vagyis csak az alany elhagyására vonatkozik. Maga a pro-drop jellege más, pl. a tárgyi argumentum elhagyására is utalhat (Rizzi 1986).

⁴ Licenzálás/engedélyezés: formális követelmény, mely alapján üres kategóriák csak meghatározott pozíciókban foglalhatnak helyet. Azonosítás/identification: az üres kategória tartalmának értelmezhetőnek kell lennie.

⁵ Implicite a Borer-féle elmélet is elfogadja, hogy a személyrag funkcióját tekintve névmási jellegű, tekintve, hogy az NP-khez hasonlóan rendelkezik grammatikai és tematikus szereppel.

⁶ Chomsky 3 -féle jegyet különít el: fej-jegyet, bővítmény-jegyet, a specifikálóra vonatkozó jegyet. A formális jegyeknek (Φ -jegyeknek) 2 típusa van: vagy interpretálhatók vagy nem (interpretatable or uninterpretatable). Interpretálhatóak azon jegyek, amelyek hozzájárulnak egy elem jelentéséhez. A nem interpretálható jegyeknek az LF interfész előtt törlődniük kell. A nem interpretálható jegyeknek nincs értéke sem (unvalued) és a törlési procedúra alatt értéket kapnak.

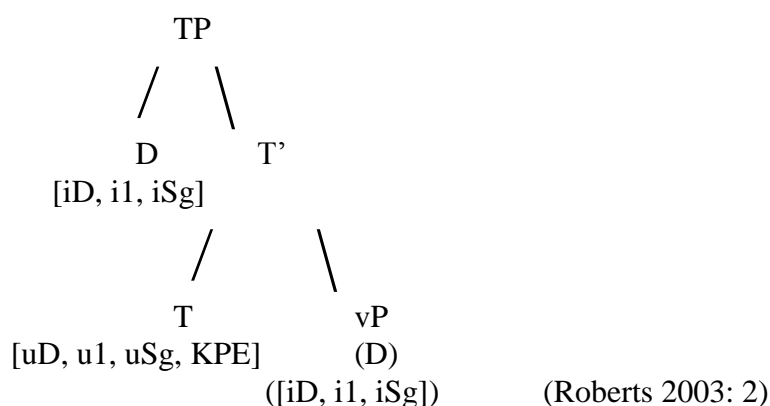
későbbi törlésüket. Mivel az argumentumként funkcionáló DP-k rendelkeznek interpretálható ϕ -jegyekkel, így képesek értéket adni T jegyeinek.

Ezt az elgondolást Chomsky (2001) „probe and goal” mechanizmusként említi. Vagyis az egyeztetés (Agr) a következőképpen definiálható:

1. α akkor van egyeztetve (Agr) β -val, ha α k-vezérli β -t és α és β jegyei nem eltérőek.
2. Ha α egyeztetve van β -val, α lesz a cél/ goal β pedig a probe.

Példán keresztül szemléltetve:

- (1) Pro canto. (olasz)⁷
 énekel.PRESSG1

Az adott viszonyban tehát T „ellenőrzi” D-t, vagyis a névmás interpretált jegyei ellenőrzik T megfelelő nem interpretált jegyeit. T KPE jegye az eredetileg vP-n belül elhelyezkedő D-t SpecTP-be mozgatja. A mozgatás során törlődik T KPE jegye, ellenőrződnek a ϕ -jegyek, majd PF⁸ szinten D nyoma is törlődik. (Az ábrán a nyom zárójelben van) (Roberts 2003: 2).

Chomsky jegy-ellenőrző elméletét Holmberg (2005, 2008, 2010) finomította. A finn nyelv vizsgálata során rámutatott arra, hogy nem T, hanem pro rendelkezik interpretálható jegyekkel. Következésképp pro eleve SpecTP-ben helyezkedik el, ahol úgy viselkedik, mint egy expliciten kifejezett névmás. Elméletet a finn nyelv vizsgálatával igazolta, amelyben vannak mind referenciális üres alanyok, mind lexikális expletív alany, amelyek kiegészítő eloszlásban vannak pro-val (Biberauer et al 2010: 61).

- (2) pro Puhun englantia. (finn)
 beszél. PRES.SG1 angol
Beszélek angolul.

- (3) Sitä meni nyt hullusti. (finn)
 EXP megy. PRAET most rosszul.
Roszul mentek a dolgok.

De az expletív névmás nem fordulhat elő ott, ahol pro-t feltételezünk.

⁷ i – interpretálható, u – nem interpretálható, Sg – egyes szám

⁸ Fonológiai forma szintje.

- (4) *Sitä puhun englantia. (finn)
 EXP beszél. PRES.SG1 angol. (Holmberg 2005: 543)

Pro tehát minden tekintetben úgy viselkedik, mint egy névmás, amelyről feltételezhető, hogy PF szinten törlődik. Ezt a felfogást az üres alanyok törlési elemzésének nevezzük.

2 A pro típusai

Ahogy pro vizsgálata a nyelvek egyre szélesebb körére kiterjedt, a lexikális alanyokhoz hasonlóan ennek az üres névmásnak is elkülönítettek szintaktikai és szemantikai tulajdonságai alapján altípusait.

1. Létezik határozott, referenciális üres alany (pro_{REF})

- (5) pro Parla italiano. (olasz)
 beszél.PRES.SG3 olasz

- (6) pro Habla español. (spanyol)
 beszél.PRES.SG3 spanyol (Biberauer et al 2010: 4)

2. Expletív pro: (pro_{EXP+A}, pro_{EXP-A}) vagyis jelentéssel nem, de szintaktikai szereppel rendelkező üres alanyok. Két típusuk fordul elő: lehetnek argumentumként funkcionálók (i. e. tematikus szereppel rendelkezők) (+A), illetve nem argumentumként funkcionálók (-A).

- (7) pro Está chovendo. (brazíliai spanyol)
 van.PRES.3SG esik

Esik.

- (8) pro ulkona sataa. (finn)
 kint esik.PRES.SG3

Kint esik. (Holmberg et al 2008: 4)

3. Generikus pro (pro_{GEN}): Holmberg 2 típust különít el szintaktikai viselkedés és szemantikai tartalom szempontjából:

a) inkluzív értelmű generikus alany (generic null subject pronoun): magában foglalja a beszélőt és a hallgatót (one, you).

- (9) pro É assim que faz o doce. (brazíliai portugál)
 van. tehát ahogy csinál.PRES.SG3 a édesség
Így csinálnak desszertet. (Rodrigues 2004: 72)

- (10) Kesällä herää aikaisin. (finn)
 nyáron felkel.PRES.SG3 korán
Nyáron korán szoktunk kelni. (Holmberg et al 2008:5)

b) exkluzív értelmű generikus alany: sem a beszélőre, sem a hallgatóra nem terjed ki. (Az angol people, they megfelelői.)

4. Léteznek továbbá ún. hamis üres alanyok:
 Ilyenek például az eldöntendő kérdésre adott válaszok

(11) Tarani pustak vaacheli? (marathi)
 TaraERG könyv olvas.Q
Tara elolvasta a könyvet?

– ho, pro vaache.
 Igen olvas

Igen. (Holmberg et al 2008: 11)

Ezekben az esetekben valójában ellipszissel van dolgunk, ahol a hiányzó információt a kontextusból pótolhatjuk.

3 Az üres alanyt megengedő nyelvek típusai

A nyelvek vizsgálata az üres alanyi paraméter tükrében a nyelvtipológia egyik népszerű kutatási területévé vált. Az első generatív tanulmányokban (Perlmutter 1971, Rizzi 1982: 143) az adott paraméter alapján a nyelvek kettős klasszifikációja található, vagyis elkülönítettek üres alanyt megengedő és nem megengedő nyelveket.

Ahogy kiszélesedett a vizsgált nyelvek spektruma és pontosabb lett pro tipizálása, a kettős elkülönítés már kevésnek bizonyult a nyelvek jellemzésére:

- A kelet-ázsiai nyelvek vizsgálata arra mutatott, hogy ezek a nyelvek jóval liberálisabban kezelik a ki nem fejezett pronominalis elemek problémáját, holott hiányzik az alany-állítás egyeztetés és a személyragok rendszere. (Huang 1984)
- sok nyelv megengedi az alany elhagyását topik-drop környezetben⁹ (Rizzi 1992, Haegeman 2000)
- vannak nyelvek, amelyek engedélyezik az 1. és 2. személyű névmások elhagyását, de megszorításokat tartalmaznak a 3. személyű névmásokra vonatkozóan.

Rizzi (1986) már a nyelvek részletesebb tipológiai elkülönítését kínálja abból a megfigyelésből kiindulva, hogy pro nem csupán referenciális, hanem expletív (kiüresített), ezen belül pedig argumentum vagy nem argumentum is lehet.¹⁰ A morfológiai kódoltság alapján megállapítja, hogy I személy és szám kategóriája referenciális pro-t licenzál míg csupán a szám kategóriája egy argumentumi expletív pro engedélyezését teszi lehetővé. Azokban a nyelvekben, ahol I nem hordoz sem személy, sem szám információt, csupán pronominalis jegyet, csak nem argumentumi expletív névmások lesznek¹¹ (Rizzi 1986: 540).

⁹ A topik elhagyása: Huang 1984 hívta fel először a figyelmet arra, hogy a radikális pro-drop a hiányzó argumentum topik jellegével hozható összefüggésbe. Pl. az üres tárgyat köti a topik.

¹⁰ Az expletív üres alanyok jelentéssel nem rendelkeznek, csupán szintaktikai funkcióval. Nem argumentumként funkcionál az angolban az expletív *it* az „It is raining.” mondatban, mivel a *rain* ige szemantikailag nem követel meg egy alanyi argumentumot. Argumentum az „It seems that John loves coffee.” mondatban.

¹¹ Holmberg Rizzire alapuló rendszerében: I. [+pronominal, +person, +number] pro_{REF}, II. [+pronominal, +number] pro_{EXP+A}, III. [+pronominal] pro_{EXP-A} (Biberauer 2010: 155).

Sémája alapján a nyelvek alábbi típusai különíthetők el:

1. az üres alanyok megjelenését teljes mértékben megengedő nyelvek: referenciális és nem referenciális üres alanyok is szerepelhetnek bennük. Pl. olasz, spanyol, görög
2. félig üres alanyú nyelvek 1. típusa: csak nem referenciális üres alanyokat engedélyeznek Pl. izlandi, jiddis
3. félig üres alanyú nyelvek 2. típusa: csak nem argumentumi névmásokat licenzálnak, de referenciálisokat nem. Pl.: német, holland
4. Üres alanyt nem engedélyező nyelvek: angol, francia (Biberauer 2010: 154)

A minimalizmus alapján, már nem csupán az adott nyelv személyrag-rendszerének morfológiai gazdagságára alapozva Holmberg és Roberts az üres alanyt engedélyező nyelvek alábbi klasszifikációját javasolja (Biberauer et al 2010: 6-13):

1. az üres alanyt korlátozottan engedélyező nyelvek (német, holland)
2. az üres alanyt részlegesen engedélyező nyelvek (finn, marathi)
3. Az üres alanyt következetesen engedélyező nyelvek (olasz, görög)
4. radikális üres alanyú nyelvek (kínai, indonéz)

Az üres alanyi paraméter szempontjából jelenleg a nyelveket öt típusba lehet sorolni. A következőkben röviden bemutatom az egyes típusok jellemzőit.

3.1 Üres alanyt következetesen engedélyező (KÜA) nyelvek

A leginkább vizsgált nyelvtípus. Fő ismérvük, hogy 1) gazdag személyrag-rendszerük van; 2) minden igeidő minden személyű alakja kifejeződhet üres alannyal.

Amennyiben expliciten fejeződik ki bennük az alany, az nyomatékosítást fejez ki (Jespersen 1924).

- (12) Lui parla italiano. (olasz)
 ő beszél olaszul. (Biberauer et al 2010: 7)

Expliciten kifejezett névmást tartalmazó határozói mellékmondatban a névmás nem enged meg az alannal koreferens interpretációt.

- (13) Il professore ha parlato dopo che lui é arrivato. (olasz)
 a professzor beszélt, miután ő megérkezett. (Biberauer et al 2010: 7)

A KÜA nyelvek nem engednek meg generikus értelmű üres alanyt.

- (14) Se si/*pro_{GEN} è morti, non ci si/*pro_{GEN} muove più
 ha az ember COP halottnem RFL az ember mozog többé
 (olasz)
 Ha az ember halott, többé nem mozog. (Dalmi 2012: 478)

Minimalista szemszögből a fenti nyelvi jelenségek azzal magyarázhatók, hogy a KÜA nyelvekben T rendelkezik D jeggyel, vagyis azzal a jeggyel, amely lehetővé teszi az üres alany határozottként történő értelmezését. Vagyis egy üres ϕ P, ami egyeztetési viszonyba kerül I-vel

határozott lesz, azaz egy egyénre vagy csoportra utal. A D jegy miatt nem lehetséges a generikus olvasat (Holmberg 2005: 555).

3.2 Az üres alanyokat korlátozottan engedélyező nyelvek¹²

Az adott típusba olyan nyelvek tartoznak, amelyek csupán nem referenciális, expletív üres alanyokat engedélyeznek. Mivel az expletív alanyoknak több típusa is létezik, az adott csoporton belül vannak olyan nyelvek, amelyek csak a „valódi” expletívumok elhagyását engedik, vagyis azokét, amelyek nem rendelkeznek tematikus szereppel (pl. a holland vagy a német):

(15) Es schneit heute. (német)
 Exp havazik ma (Biberauer 2010: 158)

(16) ...weil proEXPL-A ja doch Linguisten Kammermusik spielen (német)
 mert MOD.PART nyelvészek kamarazene játszik.PRES.PL3
 ... mert vannak nyelvészek, akik játszanak kamarazenét. (Biberauer 2008: 6)

A németben tehát időjárás igék esetén kötelező a kvázi-argumentumként funkcionáló (nem referenciális, de tematikus szereppel rendelkező) expletív névmás használata.

(17) ... dat (er) in dit bordeel een jongen werkt (holland)
 hogy EXP LOC DET bordélyház egy fiú dolgozik.PRES.SG3
 Van egy fiú, aki ebben a bordélyházban dolgozik. (Biberauer 2008: 13)

Személytelen passzív szerkezetekben lehetséges az üres expletív névmás.

Az ide sorolható nyelvek másik csoportjában lehetséges mind a nem-argumentumi, mind a fonetikailag üres kvázi-argumentumi expletív névmások használata is (izlandi, jiddis). (PRO_{EXPL+A}, pro_{EXPL-A})

(18) Í eldhúsinu hefur pro_{EXPL-A} alltaf verið svartur köttur (izlandi)
 LOC konyha AUX mindig van fekete macska
 A konyhában mindig volt egy fekete macska. (Biberauer 2008: 6)

3.3 Részlegesen üres alanyt engedélyező nyelvek (RÜA)

Ebbe a csoportba azok a nyelvek tartoznak, amelyekben az alany a morfológiai és szintaktikai kontextus függvényében üres lehet. A RÜA nyelvek meghatározott feltételek mellett engedik az üres alanyok használatát:

1. az 1. és 2 személyű névmások bármely kontextusban maradhatnak üresek, de a 3. személyű névmások kötelezően explicitek:

(19) (Minä) puhun englantia. (finn)
 (Én) beszélPRES.SG1 angol

¹² Az angol nyelvű szakirodalomban ezt az osztályt semi-pro-drop vagy semi-null-subject languages névvel illetik.

(20) (Sinä) puhut englantia.
 (Te) beszélPRES.SG2 angol

(21) *(Hän) puhuu englantia.
 *(Ő) beszélPRES.SG.3 angol (Holmberg 2005: 539)

2. a generikus névmások lehetnek üresek (Holmberg 2005:548-50, Holmberg et al 2008)

(22) Taalla pro ei saa polttaa. (finn)
 itt NEG MOD dohányzik
Itt nem lehet dohányozni. (Holmberg 2005: 540)

3. Kvázi-tematikus expletív alanyok kiemelt mellékmondatokban lehetnek üresek meghatározott kontroll viszonyok esetén, de időjárás igékkel mindig fonetikailag üresek.

(23) (Se) oli hauskaa etta tulit kaymaan. (finn)
 (Ez) volt szép hogy jönPRAET.SG.2 látogatni
Jó volt, hogy eljöttél meglátogatni.

(24) pro Está chovendo. (brazíliai portugál)
 van esik.PRES.SG.3
Esik.

A Holmberg által kínált minimalista magyarázat alapján ez a nyelvtípus a D jegy disztribúciójában tér el a KÜA nyelvektől: az utóbbiban T rendelkezik ezzel a jeggyel, ezért lehetséges az üres alanyok határozott, referenciális értelmezése. A RÜA nyelvekben mivel T-nek nincs D jegye, ezért lehetséges például az üres generikus alanyok használata. Ezekben a nyelvekben tehát a pro névmás hordoz olyan ϕ -jegyeket, ami következtében lehetséges pro generikus olvasata, alárendelt összetett mondatokban pedig kötve kell lennie egy magasabb rangú DP által (Holmberg 2005, Biberauer 2010: 16).

3.4 Üres alanyt nem engedélyező nyelvek

Az ebbe a típusba tartozó nyelvekben az alany-állítmány egyeztetés gyenge, vagy teljesen hiányzik.

Sem generikus, sem expletív, sem egy magasabb rendű tagmondatból kontrollált üres alanyt nem engednek meg.¹³

(25) Vous pensez [que *(vous) parlez bien anglais]. (francia)
 te.PL gondol.PL.2. hogy *(tePL2) beszél.PL.2 jól angol
Úgy gondolod, hogy jól beszélsz angolul.

¹³ Ezekben a nyelvekben is van elvétve példa az üres alanyok meglétére. Az úgynevezett „napló nyelvi elhagyás” (diary-drop) esetén az E/I személyű alanyok hiányozhatnak: Can't tell you how happy I am to see you. Az összetett mondatok tagmondataiban anaforikus törlés miatt is hiányozhat az explicit alany (conjunction reduction): John witnessed the accident, but (he) doesn't want to talk about it (Holmberg 2005: 558).

- (26) These days *(one) doesn't ever need cash except on the bus.
 ezek napok *(valaki) NEG valaha szüksége van pénz kivéve PREP a busz.
Manapság az embernek nincs szüksége készpénzre, kivéve a buszon. (angol)
 (Holmberg 2005: 557)

3.4 Radikális üres alanyú nyelvek

Főként kelet-ázsiai nyelvek sorolhatók ebbe a típusba. Jellemzőjük, hogy annak ellenére, hogy hiányzik az alany-állítmány egyeztetés, engedélyezik az üres alanyok használatát. Mi több, az alanyon kívül egyéb névszói argumentumok is elhagyhatók.

- (27) Nǚhái lǐkāi-le, yīnwéi pro lèi-le. (mandarin kínai)
 lány elmegy.ASP mert elfárad.ASP
 'A lány(ok) elment(ek), mert fáradt(ak) volt(ak)

- (28) pro méi chī zǎofàn.
 NEG eszik reggeli
 '(én/te/ő.. etc.) még nem reggelizett.'
 (Holmberg 2005: 558)

Rizzi (1986) magyarázata szerint ezek a nyelvek nem rendelkeznek ϕ -jegyekkel. Holmberg (2005: 559) ezt minimalista keretben úgy finomította, hogy nincs értékkel nem rendelkező ϕ -jegyük.

4 Mi a helyzet az oroszral?

Az orosz nyelv üres alanyt megengedő jellege viták tárgyát képezi. Müller (2005) szerint az üres alanyt megengedő nyelvek közé tartozik. A nyelvészek többsége azon a véleményen van, hogy nem üres alanyt megengedő nyelv (Franks 1995, Bar-Shalom & Snyder 1997, Avrutin & Rohrbacher 1997, Lindseth 1998, McShane 2010, Madariaga 2011). A következő érveket hozzák fel az orosz üres alanyt nem megengedő jellege mellett:

1. Az igei egyeztetés nem licenzál üres alanyokat. A nem emfátikus referenciális alanynak mindig ki kell fejeződnie expliciten:

- (29) Вчера я/*pro ходил в школу.
 tegnap (én)/* megy.PRAET.SG.MASC PREP iskola
 (Gordishevsky & Avrutin 2004)
Tegnap iskolában voltam.

- (30) *pro полил растение. (orosz)
 meglocsol.PRAET.MASC.SG. növény

- (31) pro eheshketi cemah.
 meglocsol.PRAET.SG.1. növény (héber)

- (32) *pro поливаю растение.
 meglocsol.PRES.SG.1 növény
- (33) *pro mashke cemah. (héber)
 meglocsol.MASC növény

Gordishevsky és Avrutin (2004) azzal érvel, hogy összevetve a héber és orosz példákat, az orosz mondatokban az igei személyrag nem licenzálja pro-t, még a héber példákban az üres alany használata helyes azokban a példákban, ahol az ige rendelkezik személyraggal.

Ugyanakkor számos kutatónál az is megállapítást nyert, hogy az oroszban gyakran szerepel üres referenciális alany (vagy tárgy) ha a kontextuális tényezők ezt megengedik.¹⁴ Ilyenkor az üres mondatrészek kontextuálisan kötöttek (Gordishevsky & Schaeffer 2002).

A nyelvtipológiai munkákban az orosz (Biberauer et al 2010, Holmberg 2008) mindenféle indoklás nélkül a RÜA nyelvek közé sorolják.

Az orosz nyelv tipológiai besorolásához a Biberauer és munkatársai (Biberauer et al 2010) által használt jellegek meglétét vizsgálom meg az oroszban: vagyis az Agr és kontrollviszonyokat, referenciális üres alanyok meglétét, az expletív és a generikus alanyok használatát.

4.1 Agr az oroszban

Az Agr az oroszban sérült. Ennek a következő bizonyítékait találjuk:

Egyrészt a személy kategória nincs következetesen jelölve, hiszen a ragozott jelen és jövő idejű igealakok rendelkeznek személy jeggyel, a múlt idejűek nem.

Az üres alanyok használatával kapcsolatban a két kulcskérdés a licenzálás és az azonosítás. Ezek a viszonyok az összetett mondatok vizsgálatakor figyelhetők meg a leginkább:

1. Az oroszban az üres alanyok megkövetelnek egy antecedenst, ami k-vezérli őket.¹⁵

- (34) Судья Соколов начал с того, что pro
 bíró Szokolov kezdPRAET.SG.3. PREP PRON.SG.GEN. COMP

предоставил право последнего слова главному
 MegadPRAET.SG.3. jog.SG.ACC utolsó,SG.GEN szó.SG.GEN. fő.SG:DAT.

обвиняемому.¹⁶
 vádlott.SG.DAT.

Szokolov bíró azzal kezdte, hogy megadta az elsőrendű vádlottnak az utolsó szó jogát.

2. Az üres alanyok használata nem lehetséges, ha hiányzik a kötőszó:

- (35) Вова сказал *pro/он не придет.
 Vóva.SG.NOM. mond.SG.3. PRON.SG.3. PART jön.FUT.SG.3.

Vóva azt mondta, nem jön.

¹⁴ “Items recoverable from the context are frequently omitted on the surface” (Franks 1995: 307).

¹⁵ A példák nagy részét a Русский Национальный Корпус adattárából választottam.

¹⁶ Дарья Муратшина. Дело Романа Асаенка: главный обвиняемый в убийстве студента сказал последнее слово. Комсомольская правда, 2011.05.14.

4.2 A referenciális üres alanyok

Jelen időben aszimmetria figyelhető meg az 1. és 2., illetve a 3. személyű pro névmások elhagyásában, mivel az 1. és 2. személyű névmások szinte minden kontextusban lehetnek üresek (Zimmerling 2009).¹⁷

(36) про Сидишь в зале и про
 ül.PRES.SG.2. PREP terem.SG.LOC. CONJ.

думаешь : ну разве можно наш народ победить?!¹⁸
 gondol.PRAES.SG.2.PART. PART. lehet.AUX.PRON.PL.1. nép.SG.ACC legyőz.INF.
 Ülsz a teremben és azt gondolod: hát talán le lehet győzni a népünket?

(37) Еще раз про хочу попросить прощения у
 ADV. NUM. akar.PRES.SG.1.kér.INF. bocsánat.SG:ACC. PREP.

родителей.¹⁹
 szülő.PL.GEN.

Még egyszer szeretnék elnézést kérni a szülőktől.

(38) про Чувствую большую ответственность за
 érez.PRES.SG.1. nagy.SG.ACC.FEM. felelősség.SG.ACC. PREP

страну и сделаю все
 ország.SG.ACC CONJ megcsinál.FUT.SG.1. PRON.SG.ACC.NEUTR.

возможное, чтобы выступить достойно.²⁰
 lehetséges.SG.ACC. CONJ. cselekszik.INF. méltóan

Felelősséggel tartozom a hazámnak és mindent megteszek, hogy ehhez méltóan cselekedjek.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az E/2. személyű alanyoknak a referenciális értelmezésénél gyakrabban találkozunk a generikus interpretációjával.

¹⁷ Ami a múlt idejű üres alanyú szerkezetek interpretációját illeti a „pro пошел-Sg. Past.M. на лекцию.” mondat legtermészetesebben E/1. személyű alannal értelmeződik. Az E/2. Személyű értelmezés erőltetett, míg a 3. személyű nem lehetséges, olyan szövegkörnyezet kivételével, amikor a névmás anaforikus (Zimmerling 2009).

¹⁸ Елена Тимошина. Сестра Алексея Воробьева попробовала свои силы на фестивале «Отлично, Тула!». Комсомольская правда, 2011.05.13.

¹⁹ Дарья Муратшина. Дело Романа Асаенка: главный обвиняемый в убийстве студента сказал последнее слово. Комсомольская правда, 2011.05.14.

²⁰ Елена Лаптева, Мария Ремизова. Скандалы 'Евровидения' 2011: Воробьева обвинили в том, что он не умеет петь, а певицу из Армении - что не так танцует. Комсомольская правда, 2011.05.14.

4.3 A generikus alanyok

Ez a pro legelterjedtebb használata az oroszban. Formailag több típusuk létezik:

Üres alanyt tartalmazó mondatok típusai:

1. A T. 3. személyben álló igealak. Az orosz nyelvészeti tradícióban határozatlan alanyú „неопределённо-личные” szerkezetekként említik őket. Franks szerint ezek az üres alanyú szerkezetek a diskurzus ellipszis példájának tekinthetők (1995: 326).

(39) Проблему мест в детских садах pro
 Probléma.SG.ACC. hely.PL.GEN. PREP. gyerek.PL.LOC. kert.PL.LOC.

решают самыми разными способами.²¹
 old.PRES.PL.3. leg.PL.INSTR. különböző.PL.INSTR. mód.PL.INSTR.
Az óvodai férőhelyek számának problémáját különböző módokon oldják meg.

(40) Вообще белый цвет для
 általánosságban fehér.SG.NOM.MASC. szín.SG.NOM. PREP

кровососов фатальный, ведь pro ловят их
 vérszívó.PL.GEN. halálos.SG.NOM.MASC. CONJ. fog.PL.3. PRON.PL.3.GEN

как раз с помощью белых полотен.²²
 éppen.ADV. PREP. segítség.SG.INSTR. fehér.PL.GEN. vászon.PL.GEN.
A fehér szín halálos a vérszívók számára, hiszen fehér vásznak segítségével fogják meg őket.

2. Az ún. általános alanyú „обобщённо-личные” mondatok: állítmánya E/2. vagy T/1. és 3. személyű alakban van. Ezek önkényes (arbitrary) referenciájú üres alanyok, mivel az általuk kifejezett cselekvés bármilyen személyhez köthető. Ezek a szerkezetek szólásokban, közmondásokban, aforizmákban elterjedtek.

(41) pro Любишь кататься, люби и саночки
 szeret.SG.2. szánkózik.INF. szeret.IMP. CONJ. szánkó.PL.ACC.

возить.
 húz.INF.

Szeretsz szánkózni, szeress szánkót húzni is./ Ki melegedni akar, a füstöt is szenvedje.

(42) Что pro имеем, не pro храним, потерявши pro
 ami.ACC. birtokol.PL.1. PART. őriz.PL.1. elveszít.GER.PRAET.

плачем.

Sír.PL.1.

Amink van, nem becsüljük, elveszítvén sírunk.

²¹ Алена Зайцева . 12 000 Кировских семей стоят в очереди на путевки в детские сады. Комсомольская правда, 2011.05.13.

²² Кристина Амирханова. Как за два часа мы поймали 20 клещей в пригороде Уфы. Комсомольская правда, 2011.05.13.

- (43) Цыплят по осени считают.
 csirke.PL.ACC. Prep ősz.SG.DAT. számol.PL.3.
 A csirkéket ősszel számolják. / Nyugtával dicsérd a napot.

4.4 Expletív üres alanyok

Az orosz leíró nyelvészeti munkák szerint az oroszban nincsenek expletívumok, vagyis az expletív alany problémája az orosz szintaxisban fel sem merült. Ugyanakkor Zimmerling (2009) a nem egyeztetett, nem referenciális *эмо* névmás vizsgálata során rámutat, hogy ez a kategória az oroszban is jelen van. Mi több, találunk benne expliciten kifejezett és üres expletív alanyokat is.

Az *эмо* expletívumként főként az alany kiemelésekor használatos.²³ Ugyanakkor szabadon el is hagyható.

- (44) (это) приятно, что гуляем в парке.
 (ez) jó CONJ sétál.PL.1. PREP park.SG.LOC.
Jó, hogy sétálunk a parkban.

- (45) (это) странно, что Иван пошёл домой.
 (ez) furcsa CONJ Iván.NOM. elmegy.PRAET.MASC. haza
Furcsa, hogy Iván hazament. (Franks 1995: 319)

Az oroszban csupán tematikus szereppel nem rendelkező, nem licenzált expletív üres alanyokat találunk. Ezek számos szerkezetben előfordulnak:

1. Időjárás igéekkel:

- (46) про Вечереет.
 esteledik.PRES.SG.3.
Esteledik.

- (47) Уже про светало.
 már hajnalodik.PRAET.SG.NEUTR.
Már hajnalodott.

- (48) про темнеет
 sötétedik.PRES.SG.3.
Sötétedik.

²³ Különbséget kell tenni az *эмо* expletív és emfatikus értelemben történő használata között:

- (a) ЭТО мне грустно, что он опаздывает.
 (b) *это/ мне грустно, что он опаздывает.

Az *a* példában emfatikus névmást találunk. Ugyanakkor, ahogy azt a *b* példa szemlélteti, expletív alanyként a névmás az alany kanonikus pozíciójában, SpecTP-ben foglal helyet, vagyis ugyanott, ahol a dativusi alany (мне). Következésképp itt az expletív és dativusi alany egyidejű használata nem lehetséges.

2. Személytelen igéssel: (Franks 1995:292)

(49) Мне pro кажется, что мы
 PRON.SG.1.DAT. tűnik.PRES.SG.3. CONJ PRON.PL.1.NOM.

заблудились.

eltéved.PRAET.PL.

Nekem úgy tűnik, eltévedtünk.

(50) В лесу pro оказалось тепло.
 PREP erdő.SG.LOC. bizonyul.PRAET.NEUTR. meleg

Úgy tűnt, hogy az erdőben meleg volt.

(51) Без детей в доме pro казалось
 PREP gyerek.PL.GEN. PREP ház.SG.LOC. tűnik.PRAET.NEUTR.

пусто.

üres

Gyerekek nélkül a ház üresnek tűnt.

3. szenvedő szerkezetekben:

(52) Об этом нигде pro не написано.
 PREP PRON.SG.LOC. PRON PART ír.PARTIC.PASS.PRAET.NEUTR.

Erről sehol nem írtak.

4. Természeti katasztrófákat mediális igealakokkal kifejező «Стихийные конструкции»

(53) Корову pro унесло ураганом.
 tehén.SG.ACC. elvisz.PRAET.NEUTR. hurrikán.SG.INSTR.

A tehenet elvitte a hurrikán.

5 Következtetések

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy habár az orosz nyelv hagyományos grammatikái nem tekintik üres alanyt megengedő nyelvnek, találunk benne 1., 2. és 3. személyű referenciális üres alanyt tartalmazó szerkezeteket, generikus és önkényes értelmezésű pro-t tartalmazó struktúrákat, valamint expletív üres alanyt is.

A fenti sokszínűség tükrében a Biberauer et al (2010) klasszifikációja alapján az orosz részlegesen üres alanyt megengedő nyelvnek tekinthető. Ugyanakkor a 3. személyű referenciális alanyok, valamint az üres expletív *это* megléte túlmutat azokon a jegyeken, amiket Holmberg ezen típus nyelvaihoz felsorakoztat (ld. 3.3.). Ugyanakkor Holmberg is rámutat, hogy ez egy nagyon heterogén csoport. Ezen eltérések tehát azt indokolják, hogy az orosz nyelv a RÚA nyelvek egy speciális altípusában tartson számon.

A vizsgálat számos további kérdést vet fel:

1. Felmerül a kérdés, hogy az oroszban az üres alanyok vizsgálata során pragmatikai vagy szintaktikai problémával állunk-e szemben. Az adott kérdés felmerült mind a referenciális, mind a generikus olvasatú üres alanyok vizsgálata során. Utaltam rá, hogy a leíró nyelvtanok

zöme szerint az oroszban nem üres alanyok, csupán az ellipsis esetével állunk szemben. Mindkét esetben az üres alany megfelelő kontextuális referens megléte esetén értelmezhető. Ugyanakkor Tsedryk (2013: 2) rámutat, hogy az üres alany referenciális értelmezésében ellipsis és pro-drop esetén lehetnek különbségek.

A vizsgálatomban bemutatott sokféle üres alany megléte arra enged következtetni, hogy nem csupán pragmatikai problémával állunk szemben.

2. Nem tisztázott az E/2. személyű alanyok problémája, vagyis az, hogy ezek igazából referenciálisnak, vagy generikusnak tekinthetők.

3. További behatóbb vizsgálatot igényel az expletív és generikus alanyok használatának kérdése az oroszban.

Irodalom

- Avrutin, S. & Rohrbacher, B. (1997): Null subjects in Russian inverted constructions. In: *Proceedings of the Fourth Annual Workshop on Formal Approaches to Slavic Linguistics*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 32-53.
- Bar-Shalom, E. & Snyder, W. (1997): Optional infinitives in child Russian and their implications for the pro-drop debate. In: Lindseth, M. & Franks, S. (eds.): *Formal Approaches to Slavic Linguistics: The Indiana Meeting 1996*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications.
- Biberauer, T. (2008): Semi null-subject languages, expletives and expletive pro reconsidered. In: Lash, E., Li, Y.A. & Rainsford, T. (eds.): *Cambridge Occasional Papers in Linguistics* 4: XXX, 1-45.
- Biberauer et al (2010): Biberauer, T., Holmberg, A., Roberts, I. & Sheenan, M.: *Parametric Variation: Null Subjects in Minimalist Theory*. Cambridge: CUP.
- Borer, H. (1989): Anaphoric AGR. In: Jaeggli, O. & Safir, K. J. (eds.): *The Null Subject Parameter*. Dordrecht: Kluwer, 69-109.
- Camacho, J.A. (2013): Null Subjects. In: *Cambridge Studies in Linguistics*. Cambridge: CUP.
- Chomsky, N. (1965): *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Chomsky, N. (1981): *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris.
- Chomsky, N. (1982): *Some concepts and consequences of the theory of government and binding*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Chomsky, N. (1995): *The Minimalist Program*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Chomsky, N. (2001): Derivation by phase. In: Kenstowicz, M. (ed.): *Ken Hale: A life in language*. Cambridge, MA: MIT Press, 1-53.
- Dalmi G. (2012): Az üres alanyt engedélyező nyelvekről. In: Juhász D. (szerk.): *Magyar Nyelv* Vol.4, 476-486.
- Dryer, M. S. (2013): Expression of Pronominal Subjects. In: Dryer, M.S. & Haspelmath, M. (eds.): *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology (Available online at <http://wals.info/chapter/101> (2014.08.29.))
- Franks, S. (1995): *Parameters of Slavic Morphosyntax*. New York & Oxford: OUP, 287-330.

- Gordishevsky, G. & Avrutin, S. (2004): Optional omissions in an optionally null subject language. In: Van Kampen, J. & Baauw, S. (eds.): *Proceedings of GALA 2003*, Vol.1, 187-198. LOT, the Netherlands.
- Gordishevsky, G., & J. Schaeffer (2002): On null subjects in child Russian. In: *Proceedings of the Third Tokyo Conference on Psycholinguistics*. Tokyo: Hituzi Syobo, 115-137.
- Jespersen, O. (1924): *The Philosophy of Grammar*. London: Allen and Unwin.
- Haegeman, L. (2000): Adult null subjects in non-pro-drop languages. In: Friedemann, M.A. & Rizzi, L. (eds.): *The acquisition of syntax*. Harlow: Longman, 129-169.
- Holmberg, A. (2005): Is There a Little Pro? Evidence from Finnish. *Linguistic Inquiry* 36: 4, 533-564.
- Holmberg, A., Nayudu, A. & Sheenan, M. (2008): Three partial null subject languages: a comparison of Brazilian, Portuguese, Finnish and Marathi. *Studia Linguistica* 63, 59-97.
- Holmberg, A. (2010): Null Subject Parameters In: Biberauer, T., Holmberg, A., Roberts, I. & Sheenan, M. (eds.): *Parametric Variation: Null Subjects in Minimalist Theory*. Cambridge: CUP, 88-124.
- Holmberg, A. & Sheenan M. (2010): Control into finite clauses in partial null-subject languages. In: Biberauer, T., Holmberg, A., Roberts, I. & Sheenan, M. (eds.): *Parametric Variation: Null Subjects in Minimalist Theory*. Cambridge: CUP, 125-152.
- Huang, C.-T. J. (1984): On the Distribution and Reference of Empty Pronouns. *Linguistic Inquiry* 15, 531-574.
- Lindseth, M. (1998): *Null-Subject Properties of Slavic Languages. With Special Reference to Russian, Czech and Sorbian*. München: Sagner.
- Madariaga, N. (2011): Infinitive Clauses and Dative Subjects in Russian. *Russian Linguistics* 35, 301-329.
- McShane M. (2010): Subject Ellipsis in Russian and Polish. *Studia Linguistica* 63/1, 98-132.
- Müller, G. (2005): *Pro-drop and Impoverishment ms*. Leipzig: University of Leipzig.
- Perlmutter, D. (1971): *Deep and Surface Structure Constraints in Syntax*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Plungjan, V.A. [Плунгян, В.А.] (2000): *Общая морфология: Введение в проблематику*. Москва: УРСС.
- Rizzi, L. (1982): *Issues in Italian Syntax*. Dordrecht: Foris.
- Rizzi, L. (1986): Null Objects in Italian and the Theory of pro. *Linguistic Inquiry* 17.3, 501-557.
- Rizzi, L. (1992): Early Null Subjects and Root Null Subjects. In: Hoekstra, T. & Schwartz, B. (eds.): *GenGenP 1992*. published in *Language Acquisition Studies in Generative Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Roberts, I. (2003): *Some Consequences of a Deletion Analysis of Null Subjects*. Paper presented at Meeting of the North-East Syntax Symposium, York.

- Rodrigues, C. (2004): *Impoverished morphology and A-movement out of case-domains*. University of Maryland. Ph.D diss. Russian National Corpus <http://www.ruscorpora.ru/en/index.html> (2014.10.29.)
- Taraldsen, K.T. (1978): *On the nominative island condition, vacuous application and the that-trace filter*. Ms. MIT. Distributed by the Indiana University Linguistics Club, Bloomington, Indiana.
- WALS (The World Atlas of Language Structures). <http://wals.info/feature/101A#2/18.0/148.2>. (2014.10.29.)
- Testelec, J.G. [Тестелец, Я.Г.] (2001): *Введение в общий синтаксис*. Москва: Издательство РГГУ.
- Tsedryk, E. (2013): *Internal Merge of Nominative Subjects and Pro-drop in Russian*. <http://homes.chass.utoronto.ca/~cla-acl/actes2013/Tsedryk-2013.pdf> (2014.05.25.)
- Zimmerling, A. (2009 a): Aggressive pro-drop and the specificity of the 3rd person in Slavic languages. *Fourth Annual Meeting of the Slavic Linguistic Society*. 3rd -6th.
- Zimmerling, A. (2009 b): *Циммерлинг, А. Нулевые лексемы в синтаксисе: догматика и типология*. [https://antonzimmerling.files.wordpress.com/2009/01/zero-lexemes-dogmatics-typology2.pdf_\(2015.01.05.\)](https://antonzimmerling.files.wordpress.com/2009/01/zero-lexemes-dogmatics-typology2.pdf_(2015.01.05.))

Dr. Györfi Beáta
University of Debrecen
Department of Slavonic Studies
H-4010 Debrecen
Pf. 47
blazsenyka@arts.unideb.hu